

barátaival és munkájával kapcsolatban egyaránt.

Ernő, drága évfolyamtársunk! Nagyon hiányozni fogsz, felejtethetlen emlékedet örökké megőrizzük. Nyugodj békében, üdv az Erdésznek.

Budapest, 2003. június 26.

Dr. S. Nagy László

Joikits Attila Örmény magyarok és magyar zsidók című tanulmányának első, a közösségünket érintő „Örmény magyarok” című részét közöljük.

Örmény magyarok

Erdély földje, a Szilágyság és kiváltképpen Szilágysomlyó vendégszerető és befogadó tája a Kárpát-medencének. A város történelme során, a magyarokon kívül, vallásukban, hagyományaikban, nyelvükben és szokásaikban (sokszor teljesen) eltérő népeket is befogadott. Ez a folyamat a középkorral kezdődött, de jobban nyomon követhető a XVII-XVIII. századtól.

A legmegbízhatóbb forrásanyag a XIX. és XX. századból való, bár ez utóbbi század letragikusabb történéseinek elemzésekor az „oral history” (szájhagyományos történelem) kiaknázására kényszerülünk, mivel nem támaszkodhatunk kellő számú írásos forrásra. Örmények és zsidók - mindkettő - üldözött nép (üldöztetések okai teljesen eltérőek időben és térben). Nálunk leltek nyugalmat, és gyarapodást értek el, beilleszkedve a magyar társadalomba.

Legendák sokasága és gazdag mondavilág övezi az örmények származását. Elég, ha arra utalunk, hogy Noé bárkája is az örmények szent hegyén, az Araráton kötött ki. A perzsák ellenségeiket nevezték armeniusoknak. Kr. u. 301-ben megkeresztelkedtek. Örményország földrajzi elhelyezkedése, szorgalmuk, anyagi gyarapodásuk, keresztény hitük az őket körülvevő muzulmán országok ellenségévé tették őket, megindult üldöztetésük. Ellenálltak vagy menekültek, ez a két lehetőség állt előttük.

Az erdélyi örménység, majd magyar örménység az üldözöttek és menekülők kései leszármazottai. A mongolok pusztító hadjárata 1239-ban érintette őket, leghíresebb és leggazdagabb városaikat kifosztották (köztük Ani-t), lakói a Krím félszigetre menekültek, majd huzamosabb ideig Moldvában éltek, ahonnan a fanarióta uralom súlyos adórendszere, és a létbizonytalanság, az életritmus egyhangúsága, a gyarapodás és a fejlődés lehetőségeinek beszűkülése „kényszerítette” őket arra, hogy nyugatabbra, Erdélybe jöjjenek a XVII. század közepe táján, tömegesen és szervezeten, Apafi Mihály fejedelem országlása idején. Otthonra leltek Csíkszépviz, Gyergyószentmiklós, Ebesfalva (ma Erzsébetváros) és Szamosújvár (saját alapítású város) helységeiben.

Az ifjú törökök mozgalma 1915-1921 között mintegy másfélmillió örmény áldozatot követelt és százezrek menekültek el.

Szilágysomlyó örmény magyar lakói a XIX. században telepedtek meg, elsősorban az örmény fővárosból (Armenopolis) rajzoltak ki. Mi készítette őket a metropolisukból való kirajzásra és többek között a Szilágyságba való telepedésre? (Kraszna, Vármező, Krasznahorvát, Varsolc, Zsibó, Maladéj, Szilágynagyfalu, és Zilah temetői őrzik emléküket.) Az okok között megemlíthetjük Szamosújvár túlnépesedését. 1716-ban 130 család, 1721-ben 156, 1728-ban 187, 1750-ben 528, 1791-ben 1001 család, azaz már 4459 lakosa volt a városnak. (Érdemes megemlíteni, hogy 1850-ben különböző okok miatt 3670 alá csökken a város lakossága.)

Másik oka a nagymértékű versengés a gazdasági életben: 1750-ben a városban 202 kereskedőt, 63 tímárt, 14 csizmadiát, 8 szücsöt, 20 más foglalkozásút és 62 foglalkozás nélkülit tartottak számon.

Az anyagi gyarapodás új útjainak keresése, pl. a Béccsel folytatott marhakereskedelem hozta őket a Partiumba és a magyar alföldre is. Gróf Teleki Sándor megállapítása az örményekkel kapcsolatban az igazságot mondja ki, egy nép hű jellemrajza: „...szorgalom, takarékoság, vállalkozói kedv, ...irodalmat, művészeteket pártfogoló, bátorság, a kiválasztott hely - majd a szülőföld szeretete" mindez így igaz.

Erdélyben az örmény magyarság száma viszonylag alacsony. A XX. század statisztikája szerint:

Év	Anyanyelv	Nemzetiség
1930	240	1155
1956	116	458
1966	131	356
1977	0	82

Felvetődik a kérdés: mi lett az örmény nyelvvel? Magyarrá vált Erdélyben az örménység teljes egészében, integrálódott a magyar társadalomban?

Az nem véletlen, hogy a Szilágyságban a római katolikus egyház működési területén telepedtek meg elsősorban, bár kivételek is akadnak, hiszen most 300 éve létrejött az örmény rítusú római katolikus egyház. Hogyan történhetett ez a folyamat, amelyet pillanatnyilag - a jelen körülményei között - asszimilációs kifejezéssel illetünk, és negatív töltésű érzelmeket gerjeszt bennünk?

A válasz kézenfekvő: egy üldözött nép hazára lelt, tartósan megvetette a lábát, számaránya csekély, ilyenformán az asszimilációja fájdalommentes volt, a teljes jogú állampolgár természetes cselekvése.

A XIX. század közepétől magyarnak vallja magát, a magyar szabadságharc lelkes katonája. Kiss Ernő, Lázár Vilmos és Czetz János tábornokok a magyar történelem hősei tudtak lenni. Mellettük ott volt a Szilágysomlyón született (1831) Bocsánecz Adolf, kinek szülei magyar nemességet kaptak. Joghallgató, majd önkéntes, 1848 decembere végén már hadnagy, 1849 február 15-én főhadnagy, április 5-én századosi rangban van. Bem tábornok személyesen tüntette ki a katonai érdemjel harmadik osztályával.

A szabadságharc leverése után 10 évig katonáskodik (kényszerűen), majd Kraszna megye szolgabírája, 1872 és 1875 között országgyűlési képviselő, később a város polgármestere (1884). Zilahon van eltemetve. Lászlóffy Károly, Szilágysomlyó szülöttje (1825), főhadnagy volt a XVI. Honvédszászlóaljnál; Bogdánffy Antal a reformpárti Kraszna megye főjegyzője és a szabadságharc alezredese; Szentpéteri Miklós 1848 októberében a 31. Szilágysomlyói honvédszászlóalj katonája, majd hadnagya, 1849 februárjában főhadnagyi rangra emelik, áprilisban halálos sebesülés éri Désen.

Az örménymagyarság hazafias gondolkodása a XX. század háborúi során is megnyilvánul, de különösen a békésebb idők kedveztek abbéli törekvéseinek, hogy hozzájáruljon a város gazdasági és művelődési életének a fellendítéséhez. Írott dokumentumok (kereszt- és házassági levelek), a temetők emlékei, a szájhagyomány és a feltárt örménymagyar nevek tudományos értékű lajstroma (Murádin László, kolozsvári nyelvész kutatásai nyomán) elvezettek az elmúlt évszázadok örmény magyar családjai nevének tisztázásához. Íme a névsor:

Örmény eredetűek: Duha, Czetz, Donogan, Retezár, Balta, Veverán, Alexuczán.

Magyar felvett nevek: Mártonfi, Lukácsffy, Berde, Szócs, Tárkányi, Bogdánffy, Szentpéteri.

Román felvett nevek: Fogolyán, Pungucz, Pakulár, Bogdán, Páskuj.

Arab eredetű: Kazatsay

Héber eredetű: Lázár

Ismeretlen: Luda

A harmadik évezredet a fenti családok kései leszármazottai megérték, és vállalják a magyarságuk mellett örmény felmenő őseiket (Vida, Márton, Joikits, Janó, Soós).

Az életben elfoglalt helyükre vonatkozóan találunk közöttük földbérelőket (Duha, Mártonfi), kereskedőket, iparosokat, orvosokat, gyógyszerészeket, (Balta Elemér, dr. Mártonfi István), jogászokat (dr. Veverán György), pénzembereket (Donogán János, Páskuj Antal, Tolokán Lukács - takarékpénztári igazgató) vállalkozókat, bőrkereskedőt (Lázár Gyula), pincért (Száva Márton), állami tisztviselőket (Duha Jenő - díjnok), tanárokat (dr. Mártonfi Lajos, Bogdán István), a posta, távírda és távbeszélő alkalmazottját (Turcsányi Zsigmond).

A Szilágyságban egy nagy családként éltek, összetartásuk ma is példaértékű lehet. Házasságkötéseik, a kereszt - és bérmaszülők megválasztása hagyományosan történt, állandóan bővítve a baráti-rokoni kört más családokkal (Betegh, Korbuly, Begizsán, Lengyel, Gajzágó, Miron).

A kommunista évtizedek nem kedveztek a kettős identitástudatnak, elég volt magyarként kiállni az erőszakos beolvasztási politikával szemben.

Az 1989 decemberi fordulat után reneszánszát éli az erdélyi örmény magyarság. Feleleveníti a még megmaradt hagyományait, kultúráját és történelmét, önszerveződése mind erősebb. Városunkban Mártonffy István felesége (mindannyiunk tantája), Erzsébet fáradhatatlan mindeneként hűséges gondozója dr. Mártonfi István (Románia Érdemes Orvosa) emlékszobájának. Vida Gyula 1990 óta RMDSZ-es parlamenti képviselő. Vida János (fényképész és a város „videjós”-a) a város történelmi múltjának ápolója. Duha Imre (nyugdíjas) a város kultúr- és sporttörténetének élő lexikonja. Joikits Attila történelemtanár, helytörténész, közíró és közéleti ember. Fogolyán István vállalkozó, Márton Gabriella tanítónő, a közművelődés elkötelezettje, Tóth Klementina tanítónő az új meghonosítója a nevelőmunkában.

A elmúlt tíz évben rendszeresen hozzájutunk az Arménia időszak kiadványhoz (Szamosújvárt jelenik meg, és közlünk is oldalain), többen is tagjai vagyunk a kolozsvári székhelyű Arménia Örménymagyar Baráti Társaságnak, hozzájutunk a budapesti központú Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület lapjához (Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek), 2000 tavaszán kiállítás rendeztünk az örmény kereszténység felvételének 1700. évfordulója alkalmából, magyarörmény csoportot fogadtunk Szilágysomlyón, és tudományos írással vettünk részt a budapesti konferencián, 2000 szeptemberében (Joikits Attila, Szilágysági örménymagyarok múltjából).

Joikits Attila

Könyvészet és forrásmunkák:

Arménia, Szamosújvár, 1991-2000 évfolyamai

Bertényi Iván, Új magyar címertan, Bp., 1998.

Erdélyi Örmény Gyökerek, 1994-2001 füzetek

Erdély rövid története, Bp., 1993.

Erdélyi Múzeum, 1997. 1-2. Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a XVIII. században

Családi levéltárak

História Domus, Szilágysomlyó, római katolikus egyház

Huber András: Százarcú nagyhatalom. Csíkszereda 1997.

Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények történetéből. Kolozsvár, 2000.

Kisebbségek a középkori Magyarországon.

História, 1991. 2-3. sz.

Német Csaba: Az örmény tragédia. A Hét, 2001.

Szongott Kristóf: Szamosújvár Szabad Királyi Város monográfiája. 1905.